

Юлія Івашко

Професор кафедри основ архітектури і архітектурного проектування
Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

e-mail: yulia-ivashko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4525-9182

APPLICATION OF SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS METHOD FOR ASSESSMENT OF STYLE LAYERS OF OBJECTS IN HISTORICAL ENVIRONMENT

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ СТИЛЬОВИХ НАШАРУВАНЬ ОБ'ЄКТІВ В ІСТОРИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© Івашко Ю.В., 2022

Однією з основних проблем пам'яткоохоронної і реставраційної діяльності є визначення цінності об'єкта охорони, в тому числі відносно його стильової чистоти. Метод системно-структурного аналізу допомагає дослідити і обґрунтувати прояви основних ознак стилю на різних рівнях - містобудівному рівні, рівні об'єкту і рівні окремого елемента, і таким чином аргументувати, чи є певна будівля прикладом певного стилю. Застосування методу системно-структурного аналізу показано на прикладі об'єктів України в стилі модерн.

Ключові слова: метод системно-структурного аналізу, стильові нашарування, оцінка, історичне середовище.

Постановка проблеми

Однією з характерних особливостей архітектури України, особливо доби історизму-еклектизму і модерну, є наявність стильових нашарувань. Саме тому більшість об'єктів доби модерну більшою чи меншою мірою відчули на собі вплив інших стилів, що особливо помітно в модерні Києва та Одеси. У Львові цей стиль під назвою Сецесія мав більш однорідний характер «площинної Сецесії», тому саме у Львові можна говорити про поширення ансамблевої забудови модерну в межах цілих вулиць.

Одночасне сприйняття традицій модерну з багатьох центрів поза межами України в поєднанні зі специфічними місцевими умовами призвело до появи помітних відмінностей між архітектурою модерну в Україні і в тих центрах, звідки традиції модерну були перенесені, а також між стилістикою модерну на територіях, які належали до різних держав. Перенесення із хронологічним запізненням традицій модерну з території інших держав на терен України спричинило появу еклектизму в забудові модерну та одночасного існування – навіть в одній будівлі – рис і раннього, і пізнього модерну.

Часто досить складно оцінити архітектурно-мистецьку вартість конкретного об'єкту і довести, що він є характерним представником певного стилю. В цьому випадку проблему можна вирішити застосуванням методу системно-структурного аналізу, тобто простежити, на яких рівнях об'єкту простежуються характерні ознаки стилю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Модерн в Україні досліджувався відомими вченими В.І. Тимофієнком, В.В. Чепеликом, В.Є.Ясієвичем, останнім часом – С.В. Біленковою, Ю.О. Бірюльовим, О.М. Друг, Г.С.Духовичним, В. Ієвлевою, А.І. Коваленком, В.О. Кодіним, А.А.Коровкіною, Т. О. Кулешовою, Д.В. Малаковим, О. Г. Мокроусовою, Л.К.Поліщук, Л.В. Прибеґою, О.М. Сердюк, Т.В. Скібіцькою, М.М. Стакян, Г.В. Шевцовою та ін.

Також були опрацьовані наукометричні статті останніх років, присвячені впливу природного середовища на сприйняття модерну (Ivashko et al., 2020), дослідженню (Dyomin et al., 2020) і реставрації об'єктів модерну, а також статті, присвячені добі історизму (Orlenko et al., 2021) і системному підходу (Giaccone et al., 2020).

Мета статті

Мета статті полягає в тому, аби продемонструвати можливості застосування методу системно-структурного аналізу на прикладі стилю модерн в об'єктах України – стилю з великою кількістю нашарувань історизму. Розроблений алгоритм дозволяє застосовувати його у випадку об'єктів будь-якого стилю, попередньо маючи перелік основних ознак цього стилю.

Виклад основного матеріалу

Системний підхід передбачає розгляд основних (а не всіх) факторів явища, а структурний підхід передбачає розділ цілісного об'єкту на складові елементи, взаємопов'язані між собою. Системний аналіз розглядає всю сукупність прийомів, процесів і методів вирішення задачі, метод системного аналізу передбачає побудову узагальненої моделі, яка відображає зовнішні чинники і наслідки їх дії. Структурний аналіз передбачає виділення об'єкту з сукупності інших об'єктів за сформованою системою показників, ділення цілого (фасаду як основного носія семантики) на окремі складові (теж носії семантики). Метод системно-структурного аналізу розглядає стиль в архітектурі як цілісне явище з семантичним проявом на різних ієрархічних рівнях, що дозволяє простежити, визначити та аргументувати напрями запозичень і взаємовпливів, виявити основні елементи-носії семантики стилю, прояви інтернаціонального і самобутнього в архітектурі, дозволяє сформулювати визначні ознаки стилю в забудові, що є основою для виділення зон концентрованого розміщення об'єктів цього стилю, визначення специфіки основних і регіональних осередків і створення теоретичної бази для охорони та реставрації пам'яток.

Таким чином, порядок дослідження можна охарактеризувати таким чином:

- містобудівний аспект в становленні стилю;
- специфіка стилю в композиції;
- фасад об'єкту архітектури певного стилю як сукупність складових елементів-носіїв семантики стилю.

З метою отримання об'єктивної оцінки специфіки архітектури певного стилю як явища сам фасад розчленовується на ієрархічні рівні – від абстрактних (вертикальні і горизонтальні членування) до конкретних (силует, масштаб, тектоніка, окремі складові елементи фасаду).

Створена на основі системно-структурного аналізу узагальнена інформаційна модель передбачає аналіз фасадів з розподілом на ієрархічні рівні елементів і відповідно показників стилю. Інформаційна модель складається з двох таблиць, перша з яких описує показники стилю (вертикальні і горизонтальні членування) (рис.1), а друга – елементи фасаду на різних ієрархічних рівнях. Складові фасаду аналізуються за принципом від загального (форма без заповнення деталями) до конкретного (форма з деталями і окремі деталі). Серед основних складових фасаду будь-якого об'єкту виділено дах, завершення і стіну, які є найбільш крупними елементами – складовими фасаду об'єкту. Другий рівень елементів, т. зв. “елементи елементів” включає більш дрібні елементи-складові крупних елементів.

Така узагальнена інформаційна модель об'єкту дозволяє сформулювати критерії та алгоритм виявлення об'єкту певного стилю в історичній забудові, систематизувати прояви стилістичних нашарувань і стильову чистоту об'єктів, що є обґрунтуванням для визначення їх цінності і подальших пам'яткоохоронних дій.

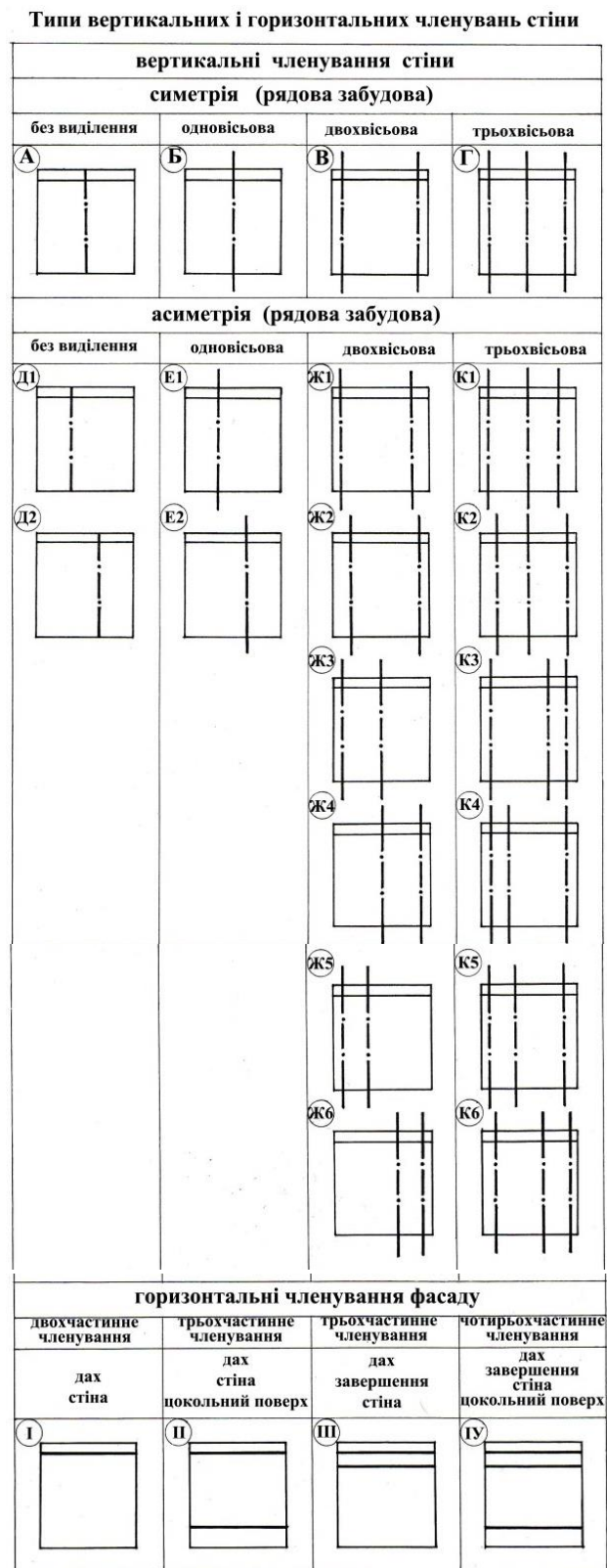

Рис.1. Ієрархічна модель композиційної побудови

В цілому тип композиції фасадів будинків в містах-осередках концентрації пам'яток архітектури модерну та кількість вертикальних членувань – вісей фасаду залежали від містобудівного чинника і зумовлювались розмірами ділянки, поверховістю, масштабністю забудови, домінуванням історичної забудови минулих віків.

На відміну від багатьох інших стилів минулого (готика, Ренесанс, бароко, класицизм та ін.), де носієм семантики виступає не лише фасад окремого об'єкта, а об'єкт в цілому (фасад, план, інтер'єр), сукупність кількох гармонійно поєднаних стилістично однорідних об'єктів (комплекс, ансамбль), містобудівне утворення (вулиця, площа, квартал, район, місто), в архітектурі прибуткових будинків рядової забудови модерну України основним носієм семантики є фасад об'єкта архітектури.

В цілому для рядової забудови модерну України найбільш характерна одновісьова, двохвісьова і трьохвісьова симетрія з виділенням вісей. У Львові на фасаді присутні один-два крупних вертикальних акценти – розкріповки, які підкреслюють вісі, балконів мало, в Києві на фасаді – дві-три крупних вертикальних розкріповки, іноді – еркери. На фасадах будинків стилю модерн Харкова значна роль відведена різноманітним за формами планів і завершенням еркером, доповненим дрібним вертикальним ритмом великої кількості балконів.

Для архітектури стилю модерн в цілому характерна різномасштабність, хоча досить поширений і дрібний масштаб. Укрупненню масштабу сприяла поява великих кількоповерхових площин скла – вітрин, багатоповерхових розкріповок та еркерів, масивних щипців при дрібномасштабності деталізації і декору. Ранній декоративний модерн – дрібномасштабний і різномасштабний, в пізньому раціоналістичному і класицизованому модерні спостерігається укрупнення масштабу. Найбільш характерним для будинків стилю модерн є варіант збільшення висоти цокольного поверху порівняно з іншими поверхами (або об'єднання двох нижніх поверхів в один цокольний поверх фактурою, прорізами, карнизом, порталом) з виділенням його фактурою (рустом).

Встановлено, що стиль модерн відзначався певною специфікою прояву в різних типах будівель – на рівні фасаду, простору, плану, деталі. В житлових будинках (прибуткових та особняках) він виявився на рівні фасаду і деталі, в громадських на рівні фасаду, простору, плану, деталі, в промислових та інженерних – на рівні фасаду, простору, плану, деталі, в культових – на рівні фасаду і деталі в межах канону у вигляді модернізованих неостилів. Найбільш проявився модерн в житлових і громадських будівлях, хоча відзначався і в промислових та інженерних будівлях – в основному як раціоналістичний різновид модерну. Житлові і громадські будівлі в стилі модерн притаманні всім чотирьом основним осередкам, промислові – характерні для Києва, інженерні – для Львова.

Характерними елементами-носіями семантики модерну є баштові дахи, щипці, еркери, вікна та входи. Основні форми баштових дахів будинків модерну України – криволінійні та наметові, як в загальноєвропейських, так і в народностильових традиціях, особливо поширені в українському модерні, менше – в декоративному європейському модерні. Найбільш притаманними архітектурі модерну України є криволінійні баштові дахи загальноєвропейського типу, витягнуті по вертикалі, близькі до циліндра чи складного профілю з угнутими гранями, та за типом баштової ярусної дерев'яної церкви в народностильовому варіанті (з вікнами в ярусах). Форми криволінійних дахів можуть відповідати як загальноєвропейським традиціям, так і народностильовим традиціям, похідним від народної української архітектури. Наметові народностильові дахи можуть бути одноярусними, двоярусними та багатоярусними. В кількісному відношенні баштові дахи в українському модерні поширені набагато більше, ніж в декоративному європейському і раціоналістичному модерні, для класицизованого модерну вони взагалі нехарактерні.

Оригінальність фасадів об'єктів модерну досягається як завдяки різноманітним формам щипців, утвореним на базі основних геометричних фігур (кола, прямокутника, трикутника, трапеції, шестигранника), так і завдяки різним варіантам розташування щипців на фасаді при симетричній і асиметричній композиції фасаду.

В будинках стилю модерн в Україні мали місце прямокутні, гранчасті та криволінійні в плані еркери без завершення та еркери, завершені щипцем чи фронтоном або баштою, на основі яких утворюються численні варіації. Окремий різновид становлять кутові еркери. Найбільш широко в усіх різновидах представлені прямокутні еркери без завершення та гранчасті, завершені баштою (різноманітніші за кількістю варіантів), найбільш характерними є гранчасті еркери без завершень (які є ознакою пізнього раціоналістичного та класицизованого модерну), гранчасті еркери з баштами (в декоративному європейському, українському, раціоналістичному модерні та в модернізованій еkleктиці) та криволінійні еркери з баштами (в “північному”, раціоналістичному і класицизованому модерні).

Серед форм вікон за кількістю переважають традиційні (півциркульні, сегментні, прямокутні різних пропорцій), однак найбільше ознаки модерну виражені у вікнах криволінійної, гострокутної, композитної, а в українському модерні – трапеційної форми.

Зустрічаються входи у вигляді кола, півциркульні та сегментні, прямокутні, стрільчасті (в модернізованій готиці), трапеційні, композитні прості і складні.

Крім декору, велика увага була приділена “художньому металу” в стилістиці модерну – балконним огорожам, парапетам, навісам, кронштейнам.

Висновки

Архітектурна споруда розглядається і досліджується як системна цілісність, що має своєрідні не тільки утилітарні, але й морфологічні властивості, які є носіями об’єктивної інформації про їхню функціональну приналежність, естетичні, стильові смаки та переваги суспільства, притаманні зокрема періоду становлення капіталізму кінця XIX – початку XX століть. Досліджено на базі методології системно-структурного аналізу семантичні властивості архітектурних форм будівель стилю модерн в Україні, регіональні особливості застосування характерних прийомів об’ємно-просторової композиції житлових, громадських та промислових будівель, а також характерних елементів архітектури будівель, що є головними носіями ознак стилю, що розглядається. Встановлено і аргументовано характерні ознаки та регіональні особливості стилеутворення модерну в архітектурі України, ступінь його тотожності та характерних відмінностей від зразків архітектури модерну країн Західної Європи та Росії. Доведено, що головними носіями семантики стилю модерн в архітектурі є елементи фасадів будівель, малих архітектурних форм, дизайну предметно-просторового середовища.

Застосування методів порівняльного аналізу та системно-структурного аналізу дозволило одержати доказову базу витоків, регіональних особливостей, періодизації і хронології розвитку стилю, визначити основи стилеутворення модерну в архітектурі України. Запропонований і апробований метод може бути застосований (і застосовується) в процесах дослідження не лише якихось нових архітектурних стилів чи епох. Він має здатність до дослідження семантичних ознак об’єктів архітектури на феноменологічному рівні.

Створена на основі системно-структурного аналізу узагальнена інформаційна модель, яка складається з двох таблиць і передбачає аналіз фасаду з розподілом на ієрархічні рівні елементів і відповідно показників стилю, дозволяє ґрунтовно проаналізувати специфіку прояву модерну і сформулювати визначні ознаки стилю. Зокрема, так був доведений факт подібності схем вертикальних членувань фасадів модерну Львова і міст Західної Європи, спадкоємного зв’язку із забудовою доби середньовіччя і Ренесансу в безвісьових композиціях (вісі без виявлення) модерну Львова. Таким чином був встановлений вплив архітектури модерну Петербурга і Москви на архітектуру модерну Києва і Харкова. В прибуткових будинках Києва, Харкова, Одеси та регіональних осередків модерн мав в основному характер “фасадного стилю”, а планування підпорядковувалось не засадам модерну, а засадам проектування економічного прибуткового житла.

В Києві і Харкові композиційні впливи йшли одночасно з Петербурга і Москви, причому впливи симетричних композицій фасадів будинків модерну – з обох міст, асиметричних, менш

численних, – з Петербурга. Зовнішні запозичення при попаданні на місцевий ґрунт трансформувались відповідно до місцевих традицій, тим більше, що попередні стилі класицизму і історизму-еклектизму тяжіли до симетрії.

На основі проведеного дослідження були сформульовані визначні ознаки, за якими можна визначити приналежність об'єкту до стилю модерн або до модернізованої еклектики, виявити більш значущі і менш значущі об'єкти, і таким чином створити теоретичну базу для здійснення пам'яткоохоронних і реставраційних заходів. Чим більше ознак з цього переліку присутні в об'єкті, тим більш сильно в ньому виражені риси стилю модерн. До таких ознак належить: прояв семантики модерну на рівні якомога більшої кількості складових елементів фасаду (на рівні стіни, стіни і завершення, стіни і даху, всіх складових фасаду); динамізм асиметричної композиції; активний силует; характерний дрібний масштаб чи різномасштабність; форма (криволінійна, трикутна, прямокутна, трапеційна, композитна); декор (геометричний, фітоморфний, зооморфний, антропоморфний, тератологічний) в характері модерну; планування (з наявністю зв'язку між внутрішнім і зовнішнім простором, криволінійними приміщеннями, перетікаючими внутрішніми просторами, відкритими внутрішніми просторами з криволінійними сходами).

References

Dyomin, M. i Ivashko Y., 2020. Stylistic Specifics of the Historical Development of the Secession Era (The Experience of Poltava). *Wiadomości Konserwatorskie*, 62, ss.79 -84.

Giaccone, D., Fanelli, P., and Santamaria, U., 2020. Influence of the geometric model on the structural analysis of architectural heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 43, pp.144-152.

Ivashko, Y., Kuzmenko, T., Li, S. and Chang, P., 2020. The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. *Landscape architecture and Art. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture*, 15, pp.101-108.

Ivashko, Y. and others, 2020. Problems of historical cities heritage preservation: Chernihiv Art Nouveau buildings. *International Journal of Conservation Science*, 11, Issue 4, October-December 2020, pp.953-964.

Ivashko, Y. and others, 2021. Finishing Materials for Facades and Interiors of Art Nouveau Buildings. Examples of Ukraine and Poland. *International Journal of Conservation Science*, 12, Issue 3, 2021. pp.935-960.

Orlenko, M., 2019. The system approach as a means of restoration activity effectiveness. *Wiadomości Konserwatorskie*, 57, ss.96-105.

Orlenko, M. and others 2021. Conservation of the residential and public architecture of the 19th-early 20th centuries (on the examples of Kyiv and Cracow). *International Journal of Conservation Science*, 12, Issue 2, April-June 2021, pp.507-528.

Yulia Ivashko

*Professor of the Kyiv National University
of Construction and Architecture, Kyiv*

e-mail: yulia-ivashko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4525-9182

APPLICATION OF SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS METHOD FOR ASSESSMENT OF STYLE LAYERS OF OBJECTS IN HISTORICAL ENVIRONMENT

© Ivashko Y., 2022

Abstract: One of the main problems of monument protection and restoration is to determine the value of the object of protection, including its stylistic purity. The method of system-structural analysis helps to investigate and substantiate the manifestations of the main features of style at different levels - urban level, object level and level of a single element, and thus argue whether a building is an example of a particular style. The application of the method of system-structural analysis is shown on the example of objects of Ukraine in the Art Nouveau style.

It was determined in the thesis the group of factors and conditions, which predominated the beginning and spreading of a cultural phenomena of Art-Nouveau style architecture in Ukraine. The investigation of street-line architecture in the Ukrainian cities with historical Art-Nouveau style buildings concentration allowed to ground the influence of Art-Nouveau style on the formation of squares and habitats architectural ensembles, individual buildings and their facades details.

At the base of methodology of the systematic-structural analyze there were investigated for the first time the semantic properties of the architectural forms of Art-Nouveau style buildings in Ukraine. Also there were investigated the regional peculiarities of the typical composition methods of dwelling, public and industrial buildings creation in concentrating the attention on their facades that in this case mostly express the main characteristic of Art-Nouveau style. In the base of comparatively study of the Ukrainian Art-Nouveau style architecture with West-European and Russian examples there were determined the borders of two main architectural Art-Nouveau streams in Ukraine. Within these two main streams it can be found several basic and local centers of Art-Nouveau style in Ukraine that poses their individual features and specific of formation.

Keywords: method of system-structural analysis, stylistic layers, assessment, historical environment.